

BALTASAR PORCEL, “L'ÀNIMA ÉS LA LLENGUA”
Isidor Cònsul

Excessiu i tumultuós, lliure i rebel, audaç, astut, vital i estoic, subjectiu, contradictori i nedador contracorrent d'ànima anarquista, Baltasar Porcel (1937-2009) ha estat una de les figures literàries més importants del panorama català dels darrers cinquanta anys: un narrador proteic, vigorós i magmàtic, rere la petja d'animals literaris com Tolstoi, Dickens o Thomas Mann. Al mateix temps, és autor d'una sòlida obra periodística (entrevistes, columnes, retrats i reportatges), i responsable de notoris llibres d'assaig. Si la narrativa fou un arc entre la mitificació dels seus orígens i la pròpia mitificació personal, el periodisme el va enfrontar, sovint sense xarxa, a buscar el seu lloc dins de l'enorme complexitat del temps que li ha tocat de viure.

Va néixer a Andratx, a ponent de la costa de Mallorca, un indret de bellesa tel·lúrica, una geografia aïllada entre el mar i la muntanya, lluny de Ciutat de Palma en els anys de la immediata postguerra, amb una població dedicada a conrear la terra, la pesca i el contraban: un món endogàmic i panteista amb un imaginari de llegendes, aventures de contrabandistes, experiències cubanes, fantasmes i mites perduts en la boirina del temps. Aquestes són les arrels d'un noi autodidàctic i mal estudiant, lector voraç de novel·letes de l'oest, fins que el rector del seu poble l'orientà cap a Jules Verne i li posà a les mans alguns llibres d'autors mallorquins, entre els quals *L'hostal de la Bolla*, de Miquel dels Sants Oliver.

Començaven els anys del *boom turístic* i, l'any 1954, l'adolescent Baltasar Porcel en tenia disset quan el seu pare va trobar feina en un hotel de Palma i tota la família se n'anà a viure a Ciutat on l'al·lot féu estudis de comerç i passà una tongada d'intensa efervescència religiosa abans que descobrís la seva vocació literària i la voluntat de viure el futur com a professional de la literatura. A la tertúlia del Cafè Riskal va conèixer Llorenç Villalonga que, per dir-ho d'alguna manera, se'l va afillar en termes literaris; va col·laborar amb Camilo José Cela a “Papeles de son Armadans”, s'afecionà al teatre, començà a publicar articles a “Diario de Mallorca” i, el 1959, guanyà el Premi Ciutat de Palma amb *Els condemnats*, una obra de teatre rebel i violenta que trasbalsà la tímida societat mallorquina, però que fou saludada amb entusiasme crític per Joan Triadú. Sense mirar-s'hi gens, el jove Porcel va escriure al crític demanant-li feina per traslladar-se a Barcelona i començar la seva

carrera d'escriptor. La generosa resposta de Joan Triadú li ofería les claus de casa seva i algunes possibilitats de treball que es van concretar a Mobles Maldà, propietat d'Ermengol Passola. Corria l'any 1960, Baltasar Porcel tenia vint-i-tres anys, era un secall xuclat de galtes, alt i prim, de cabell fosc, que amagava una conscient timidesa rere unes ulleres fosques damunt d'un bigot negre que després arrodoní amb el dibuix d'una perilla de xec àrab. I així començà la cursa, que esdevingué imparabile com la dels herois de Píndar, que llegí i lloà durant tota la seva vida, com tanmateix ho féu amb la Bíblia i els presocràtics.

Joan Triadú i Ermengol Passola es movien en el món de la resistència cultural, prop de Jordi Pujol, i Baltasar Porcel es trobà de pet en un món que aviat li va oferir la possibilitat de col·laborar a "Serra d'Or" i més tard a "Destino", on va convertir-se en un entrevistador excepcional dedicat a recuperar la memòria cultural i catalanista dels anys anteriors i posteriors a la Guerra Civil: "Víctor Català", Josep Carner, Pau Casals, Jordi Rubió, l'abat Escarré, Josep Trueta, Joan Miró, Josep Pla, Salvador Espriu, Joan Oliver ... retrats i entrevistes que sovint trepitjaven l'ull de poll de les sensibilitats més afinades. Al mateix temps, durant tota la dècada dels seixanta publica les seves primeres novel·les: *Solnegre* (1961), *La lluna i el Calallamp* (1963), *Els escorpins* (1965), *Els argonautes* (1968), que, llevat *Els escorpins* més acostada a l'existencialisme, conformen un primer acostament al mite d'Andratx. De manera paral·lela, entre 1960 i 1964, va escriure mitja dotzena d'obres de teatre que aplegà, l'any 1965, en el volum *Teatre*, amb pròleg de Joaquim Molas: obres en evolució de l'existencialisme al teatre social i una curiositat propera a l'absurd, *La simbomba fosca*, que segons l'autor no era cap mostra d'avantguarda sinó una obra ferotgement anarquista i essencialment destructiva.

EL MITE D'ANDRATX

Com s'ha apuntat, les novel·les dels anys seixanta esdevenen una primera aproximació al mite d'Andratx. L'autor hi presenta, en estat més o menys latent, el rerefons violent i líric de la seva infantesa, amb tocs de màgia local, tragèdia, tocs de tremendisme i punxa existencialista (*Solnegre*), escorços rurals escamotejats, més endavant, per les consignes del realisme històric imperant en la dècada dels seixanta. És el cas de *La lluna i el "Cala Llamp"* (1963) i, sobretot, *Els argonautes* (1968), novel·les que llisquen pel tram de realisme històric peninsular, en el sentit, que una i altra es poden considerar documents socials: *La lluna i el "Cala Llamp"*, novel·la

despullada d'acció i protagonisme col·lectiu és una petita epopeia dels treballs de mar. Mentre que *Els argonautes* (1968) esdevé la novel·la dels contrabandistes. Totes tres novel·les formen de fet una trilogia (Joan Triadú), mentre que *Els escorpins* (1965) és una narració psicologista, en la línia del "roman d'analyse".

Les beceroles del mite, tot just insinuades fins ara, rebentaren poderoses a *Difunts sota els ametllers en flor* (1970), creixeren i continuaren a *Cavalls cap a la fosca* (1975), un viatge *au bout de la nuit* i al cor d'una nissaga familiar, i trobaren les seves darreres manifestacions a *Les primaveres i les tardors* (1986), en nombrosos contes i narracions, per a tancar-se, amb matisos, a *El cor del senglar* (2000). Aquestes novel·les sobre les arrels, amb els paratges del poble nadiu, els contorns illencs d'una geografia singular i una crònica familiar agra, tèrbola i desfermada, construeixen, de manera evolutiva, un món bigarrat i endogàmic, tan vital i violent com el simple fet d'existir: poderoses novel·les d'estil barroc, pintures violades per un costumisme elemental i rude, amb tipus, històries i facècies pouats de la memòria col·lectiva.

Difunts sota els ametllers en flor és una successió d'instantànies, el retaule de la vida del poble, sense cap argument concret o, més ben dit, amb una trama que és la suma d'arguments i d'històries de la vida al poble. El perfil dels diferents actants tendeix a l'aquarel·la, a la pinzellada subtil que insinua els colors sense remarcar-los en excés. En canvi, *Cavalls cap a la fosca* mostra la força de l'aiguafort, la violència dels escorços forçats i un traç més gruixut i contundent. A *Difunts sota els ametllers en flor*, les històries s'enfilen per la veu d'un espectador que repassa el seu món més immediat; a *Cavalls cap a la fosca* el narrador es converteix en protagonista i les històries de la pròpia nissaga llisquen pel baixador del temps fins a perdre's en forats negres de la història. La novel·la enforteix la trama familiar del mite i, des de París, el darrer representant de la nissaga Vadell evoca una història familiar reculada fins al segle XVII i marcada per l'endogàmia i l'incest: la investigació del passat es converteix en la recerca de la pròpia identitat i el narrador, rere del pare perdut, vol saber qui és i obrir-se camí per una memòria d'ambigüitats, violència, assassinats i impostures. Tot amb tot, no és possible saber la veritat de les coses ni de la història, el passat és inabastable i només sura la realitat de l'existència com a lluita cruel i terrible.

Les primaveres i les tardors esdevenen una altra baula del mateix procés: la família Taltavull, en nombre d'una quarantena, es troben a la casa pairal per al sopar de Nadal. L'àpat avança lentament i esdevé el fil que travessa la novel·la, conduint els diàlegs, les anècdotes, les històries que s'expliquen públicament i també aquelles que

només es recorden com una experiència íntima i personal. A l'entorn de la taula es va bastint, fragmentària, una història familiar amb els seus problemes endogàmics, negocis i relacions sovint amarats de brutalitat i violència. Alhora, la novel·la, aprofundeix una doble dimensió mítica: la que construeix la nissaga familiar i la que assenyala la seva pertinença a una essència mediterrània més enllà del paisatge i que troba el seu suport en la història, l'antropologia i en costums seculars com la litúrgia d'una oració fúnebre, o quan es presenta, acabada de sortir d'un relat homèric, la formidable branca familiar de Pula. Com a estructura narrativa, la novel·la esdevé una narració de narracions, la construcció més tòpica de Baltasar Porcel.

VIURE L'AVENTURA

A finals dels seixanta el món va començar a canviar amb una ràpida velocitat de creuer i, en paral·lel, la intensa activitat viatgera de Baltasar Porcel a Palestina, l'Àfrica negra, tota la mediterrània, París, Estats Units i la Xina de Mao. Enviava reportatges per a "Destino" dels punts més calents i conflictius del planeta que, sovint, es convertien en llibre (*El conflicto árabe-israelí*, 1969; *China, una revolución pendiente*, 1974; *La revuelta permanente*, 1978, i l'excel·lent *Mediterrània. Onatges tumultuosos*, 1996). D'aquests viatges, Porcel també en treu profit per a escriure dues novel·les d'aventures: *Les pomes d'or* (1980) i *Els dies immortals* (1984), que suposen un allunyament del mite d'Andratx per a llançar-se als horitzons d'una narrativa oberta a l'aventura. D'acord amb els cànons del gènere, el remolí de l'aventura és l'eix de *Les pomes d'or* i *Els dies immortals*, més a la primera que no pas a la segona: una aventura de mai no acabar, a la recerca del tresor del rei Herodes, que es passeja, amb dinamisme cinematogràfic, per vastes geografies del planeta i s'enfonsa, cronològicament, des del segle XX fins a perdre's en els primers anys de l'era cristiana. El protagonista i narrador, altre cop rere la figura boirosa del pare, descabdella una història complexa que el porta de Barcelona a l'Atlàntic i al Sahara, de Zanzíbar a Venècia, i de la Costa d'Ivori a Alexandria. La novel·la encaixa les peces d'un trencaclosques que acaba integrant el mateix protagonista que n'esdevé el desllorigador. *Les pomes d'or* no es basteix, però, entorn de personatges positius ni el protagonista no és cap encarnació de l'honor, la lleialtat o altres virtuts morals. La narració arriba despullada de bons sentiments perquè l'únic que compta és sobreviure: el simple esforç de viure cada dia és un exercici arriscat i no hi ha temps per a detalls enllà de la pròpia existència. L'amor s'imposa per la violència de la passió sexual i

l'amistat es redueix al companyonatge interessat, sempre alerta al cop baix i a la traïció. La crueltat és, en la poètica de Baltasar Porcel, un element quotidià, sap que hi ha una fúria subjacent a tots els somriures i que només, des de la ferocitat, es poden escometre les grans proeses i crims inherents a l'existència.

El dies immortals pertany a la mateixa estirp i ens situa al cor de l'Àfrica, en una plana de Tanzània. És de nit i un aventurer fa guàrdia mentre aboca els seus records en un magnetòfon. S'acompanya d'un winchester i d'una ampolla de vi del Rin, i l'enregistrament es converteix en el temps real de la novel·la: es tracta d'un aventurer cosmopolita i il·lustrat que intueix que és en perill de mort. Els records li suren enterbolits pel vi i la intuïció d'una mort propera. Tots dos elements atorguen una particular sinceritat al relat i una certa dispersió en la manera de recuperar una memòria que alterna l'experiència de la civilització occidental i les vivències africanes. La seva vida de rodamon revoltat l'ha dut de Mallorca a Barcelona, de la Provença al Sinaí, de Roma a les Seychelles i acaba movent-se per geografies del continent africà (Zaire, el Congo, Kènia, Uganda i Tanzània), en els anys més violents de la descolonització. Perdut en un punt de la sabana, el narrador d'*Els dies immortals* entona un càntic al goig de viure i al triomf d'una sensualitat, que sap fondre's amb l'entorn dels paisatges i als braços d'un hedonisme instintiu.

Aquests dos pivots de la seva narrativa: els que surten d'Andratx i els que vénen del viatge exterior, el coneixement de móns exòtics i els rituals de l'aventura conviuen en el volum *Tots els contes* (1984), fusió definitiva de les narracions publicades en reculls previs¹, on no és difícil destriar models que il·lustren el doble eix: títols com *El crim del Salobrar* o *El misteri de l'alzinar* o *l'any de la pesta* remetent al món mitificat d'Andratx, mentre que relats com *Agamèmnon i Erika a Micenes* o *L'emperador Lu* s'encasten en la dinàmica del viatge, en la intensitat d'un vitalisme amorós i en miralls d'una reflexió històrica que pot nodrir-se tant dels mites grecs com d'exòtics emperadors xinesos. De tota manera, la unitat de fons de la seva narrativa és indiscutible: una unitat marcada pel tranc del mateix autor, per les giragonses del seu tarannà i per una visió del món tan complexa com singular: *L'home i les seves passions, vet ací la motivació fonda de les meves novel·les. I desplegada a través d'espais humans diversos* (la violència, l'amor, el temps i l'acció): *hi ha una fúria subjacent a sota dels somriures, només amb ferocitat es poden escometre grans*

¹ *Arran de mar* (1967), *Cròniques d'atabalades navegacions* (1971), *Reivindicació de la vídua Txing* (1979) i *El misteri de l'alzinar i altres contes* (1982).

*proeses i grans crims inherents a l'existència. Pel que fa a l'amor: la felicitat major es troba en la fusió sexual, i més divina serà si és també sentimental, dels cossos, amb el plaer del tacte, l'obsessió mental, el paroxisme de l'orgasme. Quant al temps: som una transformació en el temps, lluitem per convertir el seu pas en una dinàmica, per fer-ne un destí en el qual la nostra voluntat s'imposi sobre els condicionaments circumstancials. Finalment, pel que fa a l'acció: és engrescadora i esgotadora i, sobretot, la immobilitat ens acostava a la mort. I el sarcasme i l'evanescència somniadora i...*²

A mitjans dels setanta, Baltasar Porcel ja ha esdevingut una de les veus de referència de la literatura catalana: intuïtiu, ambiciós i pràctic, hàbil de tracte en la distància curta i seduït per la imatge del poder, l'escriptor ha obert el seu ventall de coneixements, a banda de Jordi Pujol, amb l'editor Manuel Lara i sobretot amb la família reial (hauria pogut convertir-se en el biògraf oficial de Joan Carles I). El fet de sentir-se catalanista no li exclou un sentiment de pertinença a l'espanyolitat. Des de 1982 tenia columna diària a "La Vanguardia" i entre 1975 i 1977 va esdevenir director de "Destino", quan la revista passà a mans de Jordi Pujol. Onze anys més tard, aquest acostament al poder el va dur a crear i dirigir l'Institut Català de la Mediterrània" (1988-2000)

L'agost de 1989, per encàrrec de "La Vanguardia", va recuperar, a *El divorci de Berta Barca*, la tradició de la novel·la de fulletó. El mateix encàrrec periodístic i la seva periodització van condicionar un producte que naixia encotillat i condemnat a captenir-se com a literatura subsidiària: un relat irònic d'actualitat sobre la societat catalana, amb els aparadors de la "beautiful people" i una barreja explosiva de política i negocis. Alguns girs de la mateixa temàtica, així com el seu to crític, foren visitats de nou a *Lola i els peixos morts* (1994), on qui rep de valent és el món cultural i polític. Plantejada amb més ambició, l'estructura de *Lola i els peixos morts* és, com a *Les primaveres i les tardors*, el temps d'un àpat, per puntualitzar tot seguit que la diferència entre ambdós àgapes és absoluta. El ritual familiar del sopar nadalenc dels Taltavull ennoblia les senderes d'una novel·la mítica, mentre que el "fast food" de *Lola i els peixos morts* inicia, en clau de sordidesa, una novel·la carregada de cinisme i una reflexió estripada que caricaturitza el món polític i cultural català. El narrador, que sintetitza la barreja de menges d'una carta "fast food", és un escriptor fracassat, un antic militant d'un grup

² Baltasar Porcel, *Alguna part de la meua, diguem-ne poètica*. Dins *Baltasar Porcel. Escriptor del mes* (gener de 1992). Institució de les Lletres Catalanes, Departament de Cultura i Departament d'Ensenyament.

radical independent i ara agent immobiliari després d'una experiència com a diputat convergent: un tipus polèmic i barroer, sempre amb l'exabrupte a punt, que un migdia entra en un local de cuina ràpida de la Rambla de Catalunya i hi coincideix amb Lola, una antiga amant. La conversa, desencisada i crítica, desplega una visió àcida dels anys escolats des del final de la dictadura.

EL DARRER TOMBANT

Ulisses a alta mar (1997), *El cor del senglar* (2000), *L'Emperador o L'ull del vent* (2002), *Olympia a mitja nit* (2004) i *Cada castell i totes les ombres* (2008), amb la mitjana d'una novel·la cada dos anys i escaig, són els darrers cinc títols del corpus narratiu de Baltasar Porcel. Novel·les que obren i tanquen cicles: *Ulisses a alta mar*, *Olympia a mitjanit* i *Cada castell i totes les ombres* són frescos de la vida moderna, vitals i crítics que, en el cas d'*Ulisses a alta mar*, es converteix en una exaltació de l'individualisme: en una Barcelona que concentra l'essència del poder, el periodisme i els negocis, un brou de triomfadors i patètics, el protagonista, com el propi Porcel, és un gran periodista que ha fet carrera política. Com a teló de fons, el paradís mallorquí i els mites mediterranis. Una estratègia similar segueixen *Olympia a mitjanit* i *Cada castell i totes les ombres*, dues obres tumultuoses, agitades, de punt de vista múltiple i la combinació de la vida actual, a Mallorca i a Barcelona, amb els àmbits que marquen la confrontació de l'home derrotat, el polític funcionari i adormit, i les gràcies del triomfador espavilat.

L'Emperador o L'ull del vent obre un nou cicle narratiu i podria ser una novel·la històrica si no fos que també és una obra existencial i d'intriga: en acabar la Guerra del Francès, milers de soldats napoleònics foren confinats uns anys sense condicions a l'illa deserta de Cabrera. La novel·la indaga la força de l'individu en situacions límit, la resistència davant de l'adversari i hi sobresurten dos personatges emmirallats l'un en l'altre, Fleury i Grapain, el primer dels quals representa la voluntat de la lluita i l'altre la necessitat de guardar-ne la memòria. Finalment, *El cor del senglar* tanca el cicle d'Andratx i es converteix en un dels cims de la narrativa porceliana, com *Cavalls cap a la fosca* i *Les primaveres i les tardors*: es torna a repassar el passat familiar que, en aquest cas, arrela sobretot en dos dels seus avantpassats més carismàtics, l'avi Pere i l'oncle Baltasar Guillem que simbolitzen la ferocitat i la força del senglar. Com en altres novel·les del cicle, indagar sobre les arrels posa al descobert irregularitats patrimonials, fraus i éssers amorals que es mouen per instint, ambició, poder i plaer.

Anàrquic i controvertit, cínic i sincer, Baltasar Porcel ha conreat, en actes i papers culturals, una gimnàstica del desdeny, l'art de trepitjar l'ull de poll de la societat literària i polemitzar sobre noms i aspectes de la pròpia política cultural. A un sector d'aquesta societat encara li dolen les columnes que va dedicar a la mort de Manuel de Pedrolo i de Josep M. Llompart, entre altres. Però l'homenot era així: geni i figura, només amable i cordial en la distància curta; rere la columna, el retrat o l'entrevista s'imposava la sinceritat, encara que fes mal. Això: geni i figura.

Isidor Cònsul